

فصلنامه مطالعات سیاسی
سال چهاردهم، شماره ۵۴، زمستان ۱۴۰۰
صفحات: ۲۰۶-۱۸۱
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۷/۱۲؛ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۹/۳۰
مقاله: پژوهشی

بررسی شاخص های اخلاق سیاسی در کتب مقطع ابتدایی بعد از انقلاب اسلامی

پریسا بهلولی* / محبوبه پاک نیا** / بیژن نیری*** / حجت الله درویش پور****

چکیده

بخش مهمی از نظام آموزشی، به تأثیرات کتب درسی مربوط می شود. تدوین کتاب های درسی بر این اساس صورت می گیرد که دانش آموزان علاوه بر توسعه مهارت های عمومی و تجهیز به دانش و مهارت های مرتبط برای زندگی بهتر، گرایش ها و ارزش های متعالی را در وجودشان درونی سازند، و خود را برای مقابله با چالش های پیش رو آماده سازند. یکی از این ارزش های متعالی، اخلاق و به معنای خاص آن اخلاق سیاسی است. مشخص کردن این کدها در کتب درسی، آن هم در مقطع ابتدایی حائز اهمیت است. یادگیری و درونی کردن شاخص های اخلاق سیاسی می تواند از ظهور چالش ها، تعارضات اجتماعی، پیشگیری کرده و با انتشار ارزش های انسانی در میان اعضای جامعه، وفاق و همبستگی اجتماعی را در سطح ملی افزایش دهد و امیدواری جامعه جهانی را به داشتن جهانی با صلحی پایدارتر، جامعه ای با فقر کمتر و رفاه بیشتر افزونتر سازد و وجدان های بشری را برای این امور حساس تر سازد. در این پژوهش برای دست یافتن به این شاخص ها در کتب درسی از تکنیک تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. متون مورد تحلیل شامل نظریه های اخلاق است.

کلیدواژه ها: اخلاق؛ اخلاق سیاسی؛ کتب درسی.

* دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

** استادیار گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسؤول).

mah.pakniya@iauctb.ac.ir

*** مربی گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

**** استادیار گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۱. بیان مسأله

اخلاق به عنوان مفاهیم درست و نادرست، خوب و بد و خیر و شر، فضیلت های مورد پذیرش عموم و برخاسته از شرع، عرف، تاریخ و عقل است (کاظمی، ۱۳۷۷: ۷۲). اهمیت درونی سازی اخلاق به عنوان مجموعه قواعد و هنجارهای مهار کننده و راهنمای کردار نسان، ریشه در آن دارد که هیچ نهاد، حرفه و قلمرویی نیست که قادر باشد فارغ از اخلاق به حیات مشروع خود ادامه دهد. اخلاق از مطلع اندیشه سیاسی در عصر باستان تا به امروز، همگام با سیاست در حرکت و تکامل بوده است (کاظمی، ۱۳۷۷: ۱۴-۱۳). با توجه به حساسیت سیاست ورزی در مقایسه با دیگر عرصه ها به علت تأثیر مستقیم آن بر شیوه حکمرانی و به تبع آن زندگی افراد جامعه، معرفی کدهای اخلاق سیاسی، مهم و ضروری است. میزان و کیفیت اهمیت این معرفی و تبیین آن، به تعریف ما از فعل سیاسی در سطوح مختلف بستگی دارد:

الف) برخی همانند ارسطو، فیض کاشانی، شریعتی و کندی نقطه آغاز فعل سیاست را در روابط خرد روزمره می دانند. ارسطو، سیاست را به عنوان اشرف علوم می تعریف می کند که سعادت بشر را به عنوان خیر برین و راهنمای رسیدن به آن را آموزش می دهد (روزنتال، ۱۹۵۸: ۱۲۰-۱۱۳). فیض کاشانی نیز سیاست را تربیت انسان ها در جهت رسیدن به صلاحیت کمالی آن ها و تدبیر و کشاندن آن به طریق خیر و سعادت می داند (فیض کاشانی، ۱۳۵۸: ۳۴۰). شریعتی سیاست را به معنای خودآگاهی انسان نسبت به محیط و جامعه و سرنوشت مشترک خود و جامعه ای می داند که در آن زندگی می کند و به آن وابسته است (ابوالحمد، ۱۳۷۰: ۲۱). در این سطح تبیین کدهای اخلاق سیاسی از آن جهت اهمیت دارد که «جامعه هدف سیاست» در سطوح میانی و بالاتر چه در عرصه تصمیم گیری و چه پذیرش آن را افراد جامعه تشکیل می دهند و چنانچه افراد در روابط فردی خود با دیگران به رعایت محدوده ها و مرزهای اخلاقی پایبند نباشند نمی توان به تشکیل ساختارهای سیاسی اخلاق مدار در دیگر سطوح امید بست.

ب) برخی همانند فارابی، کسروی نقطه آغاز سیاست را سطوح میانی و کلان یعنی جامعه تلقی می کنند. فارابی هدف اساسی سیاست و اخلاق را خیر و سعادت انسان معرفی می کند. وی راه ایجاد فضیلت در وجود انسان را رواج پیوسته افعال و سنن فاضله در شهرها و میان ملت ها و کاربست همگان به صورت مشترک به واسطه تشکیل حکومتی عادل می داند که مورد قبول مردم واقع شود و خوی فرمانبرداری را در آنان پایدار سازد (فارابی، ۱۳۶۴: ۱۰۸-۱۰۶). از دیدگاه کسروی مجموعه اقدامات و دوراندیشی هایی که موجب بقای یک ملت در صحنه

_____ بررسی شاخص های اخلاق سیاسی در کتب مقطع ابتدایی...

نزاع بین المللی می شود سیاست است (ابوالحمد، ۱۳۷۰: ۱۸). بشیریه نیز مفهوم سیاست را اخذ تصمیم و اجرای آن برای کل جامعه می داند (بشیریه، ۱۳۸۰: ۲۶). چنانچه اخلاق سیاسی در سطح جامعه بهتر تبیین شود، هم در تربیت حکمرانان شایسته، هم در میزان آگاهی عمومی، و سطح انتظارات مردم از حاکمیت موثر واقع خواهد شد.

ج) اما می توان اخلاق سیاسی را در سطحی بالاتر و در مجموعه روابط بین المللی نیز مد نظر قرار داد. جهانی شدن، تسریع و تسهیل ارتباطات و گره خوردن زندگی انسان ها در تمام نقاط به همدیگر، ضرورت این رویکرد را صدافزون کرده است. در این سطح، اخلاق سیاسی بیشتر در قالب مفاهیمی چون حقوق بشر، مقوله جنگ و صلح و مسایل جهانی مانند مسایل زیست محیطی قابل طرح است. با اینهمه در رسیدن به توافق بر سر مسایل اخلاق سیاسی در این سطح هنوز شکاف عمیقی وجود دارد. در حالت کلی اخلاق سیاسی مجموعه ای از قواعد است که وجدان های پاک و آزاد انسانی به حسن یا لزوم رعایت آن در فعالیت های سیاسی حکم می کنند و شایسته می دانند همه بازیگران و فعالان سیاسی (چه در سطح فردی و اجتماعی و چه سطح ملی و بین المللی) در رقابت ها و تعاملات میان خود به منظور حفظ مصالح و منافع با الزام قانونی و حقوقی مشترک بدان عمل کنند. البته در صورت نقض این قواعد، هیچ مجازاتی جز فشار افکار عمومی، به خطر افتادن مصالح و کاهش کرامت و اعتبار نقض کننده تحمیل نمی شود (نظامی پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۹).

توفیق اخلاق و سیاست در گرو توفیق یکدیگر است. در همین راستا چه سیاست ورزی را از رده مشاغل در نظر بگیریم و چه آن را حوزه های بدانیم که همه انسان ها به تناسب مسؤولیت و نقش های چندگانه زندگی، هم بر آن تأثیر می گذارند و هم از آن تأثیر می گیرند، لازم است کدهای ویژه اخلاقی این حوزه معرفی گردد. درباره اخلاق سیاسی تاکنون کد و شاخصی از سوی نهادهای علمی یا سیاسی معرفی نشده است. به احتمال یکی از دلایل اینکار دشواری توافق بر سر این کدها است؛ چراکه این کدها وابسته به رویکردهای نظری هستند. در این میان سه رویکرد قابل تشخیص است:

اول) رویکرد خودبسندهی انسان: این رویکرد منشاء اصول اخلاقی را تلقیات خود انسان می داند و منابع فرا انسانی مانند دین را در اقتباس کدهای اخلاقی سوگیرانه تلقی می کند.

دوم) رویکرد دین گرایی: این رویکرد نیز منشاء اصول اخلاقی را نه خود انسان بلکه ماخوذ از آموزه های دینی می داند. بسیاری از ادیان بر کدهای اخلاقی استوار هستند. برای مثال اساس

دین زرتشت بر سه کد اخلاقی استوار شده است: پندار نیک، گفتار نیک، کردار نیک. دین یهود با ده فرمان حضرت موسی(ع) شناخته می شود که بر کدهای اخلاقی تأکید دارد. در دین اسلام نیز مبعوث شدن پیامبر(ص) بر تکمیل مکارم اخلاقی استوار شده بود.

سوم) رویکرد تلفیقی: این رویکرد در اقتباس کدهای اخلاقی هم بر آموزه های دینی و هم آموزه های مانیسستی (انسان گرایی) تأکید دارند. در این پژوهش از رویکرد تلفیقی استفاده شده است؛ با اینهمه توافق درباره این کدها و تلفیق آن ها کار چندان سادهای نیست. آنچه در این پژوهش از کتب درسی مقطع ابتدایی معرفی می شود کوششی اولیه است که می تواند در بوته نقد و ارزیابی قرار بگیرد و مسیر را برای تدوین کدهای دقیق تر هموار سازد. اعمال مفاهیم کدهای اخلاقی با رشد و حصول دست آوردهای نظری و عملی زیر همراه است:

- نشر و اشاعه فرهنگ اخلاق سیاسی؛

- انتقال یافته ها به نسل های بعدی؛

- مرئی ساختن اصول ارزشی و فرهنگی اخلاق سیاسی در شئون مختلف زندگی تدوین ضوابط اخلاق سیاسی به عنوان اهرمی توانمند در راستای کمک به سیاست ورزان برای حل مسایل اخلاقی و پیشگیری از بروز رفتارهای غیراخلاقی. بر این اساس سوال محوری این پژوهش آن است که با کاوش در مکاتب مختلف نظری به کدام کدها و شاخص های اخلاق سیاسی در کتب درسی مقطع ابتدایی می توان دست یافت.

۲. روش تحقیق

برای دست یافتن به کدهای اخلاقی شیوه های مختلفی وجود دارد. متداولترین روش در دستیابی به این کدها روش گراند تئوری، فن دیمتل، تکنیک دلفی، و تحلیل محتوا است که اینکار در مصاحبه با خبرگان و مرتطبین به آن و یا تحلیل متون نظری حاصل می شود. در این پژوهش از تکنیک تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است.

روش نمونه گیری در این پژوهش نمونه گیری هدفمند و یا نمونه گیری نظری است. نمونه گیری نظری بر اساس مفاهیمی صورت می گیرد که در خلال تحلیل ظهور می یابند. این نوع نمونه گیری دارای خصوصیت انباشته بوده و مبتنی بر نمونه های قبلی است (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸). در این روش نمونه گیری که خواست تحقیقات کیفی است، حجم نمونه به اشباع نظری سوالات مورد بررسی بستگی دارد. به این ترتیب که هر گاه محقق به این نتیجه

رسید که کدهای استخراجی به اندازه ای به همدیگر شباهت دارند که منجر به تکراری شدن کدها شده و داده های جدیدی در آن ها وجود ندارد، تحلیل را کافی دانسته و دست از تحلیل می کشد. این مرحله از گردآوری داده ها را اشباع نظری می خوانند.

۱. اخلاق هنجاری: اخلاق نتیجه گرا / اخلاق وظیفه گرا

۲. اخلاق نتیجه گرا: اخلاق غایت گرا / اخلاق پیامد گرا

۳. اخلاق وظیفه گرا: اخلاق فضیلت گرا / اخلاق فایده گرا

۳. ادبیات مفهومی و نظری

۳-۱. نظریات اخلاقی

نظریات اخلاقی را به طور کلی می توان به فرا اخلاق و اخلاق هنجاری دسته بندی نمود. در این پژوهش به اخلاق هنجاری پرداخته می شود، که خود به نظریات اخلاق وظیفه گرا، فایده گرا و اخلاقی نتیجه گرا دسته بندی می گردد.

۱-۱-۳. **نظریه اخلاقی وظیفه گرا:** به باور باورمندان به اخلاق وظیفه گرا، چیزی که بد است همیشه بد است حتی اگر نتیجه و پیامد آن خوب باشد، زیرا «خوب» به خودی خود وجود ندارد، تنها چیزی که ممکن است خوب باشد نیت است و این نیت خوب نشان دهنده پذیرش مقررات اخلاقی معینی است. در نظر افراد معتقد به اخلاق وظیفه گرا، عملی اخلاقی خواهد بود که ذاتاً ویژگی اخلاقی داشته باشد، نه آنکه لزوماً نتیجه ای اخلاقی داشته باشد.

وظیفه گرایان ضمن تمایز «امر خوب» از «امر اخلاقی» تنها فعلی را دارای ارزش اخلاقی و نه فقط خوب می دانند که انجام عمل خوب را تنها و تنها به خاطر نفس عمل و نه نتیجه آن معطوف نماید. از میان فیلسوفان شناخته شده، موضع و منش اخلاقی سقراط و کانت بیشتر به رویکرد وظیفه گرایانه نزدیک است. سقراط در محاوره تاریخی با کرایتون، بر ارجحیت عقیده و داوری خردمندان در اموری مانند عدل و ظلم، زشت و زیبا و خوب و بد، برتری خوب زندگی کردن بر صرف زنده بودن، انجام کارها از سر آگاهی، مطلق بودن خطا و مقید نکردنش به شرایط، دوری ورزیدن انسان از کار ناصواب در هر شرایطی، پرهیز از مقابله با ظالم از راههای ظالمانه، وفا به عهد، و خودداری از نقض پیمان و لزوم احترام به قانون، پای فشردن سقراط، (۱۹۶۹: ۹۶-۸۴).

۲-۱-۳. **نظریه اخلاقی فضیلت گرا:** اخلاق فضیلت، درستی و نادرستی اعمال را نه بر نتایج و پیامدهای آن ها، و نه بر قواعد و ذات خود اعمال، بلکه بر شخصیت فاعل اخلاقی استوار می کند (کریستیه، ۲۰۰۸: ۵۶). اخلاق فضیلت محور، تأکید بر نیت و انگیزه فرد دارد و همچنین ارزش های ذاتی و اخلاقی فارغ از نتیجه و فایده. فضیلت یک خصلت فردی قابل تحسین است. در نظر افلاطون و ارسطو، فضیلت هر شیء، چیزی است که آن را قادر می سازد تا وظیفه خاص خود را به خوبی انجام دهد (هولمز، ۱۳۸۵: ۱۲۰). افلاطون بر این نظر است که خوب زیستن، به این معناست که هم باید بر اساس سعادت و هم بر وفق اخلاق زندگی کرد و لازمه چنین کاری، رفتار مبتنی بر عدالت است به زعم وی فضیلت، خیر فی نفسه است و ایده خیر، بنیانی مطلق برای اخلاق است و حکمت در پی معرفت به خیر حاصل می آید.

۳-۱-۳. **نظریه اخلاق فایده گرا:** بنا به سودمندگرایی، اخلاقی ترین عمل، عملی است که « سودمندترین گزینه برای طرفین اثرپذیر» باشد، حتی اگر مضر (ذاتاً شر) باشد. با مروری بر نظریه های اخلاقی و بررسی کتب درسی مقطع ابتدایی کدهای مختلفی استخراج شد که این کدها در مولفه های مختلف دسته بندی شدند که در ادامه به آن پرداخته می شود.

اهمیت آموزش سیاسی امری عمومی و مورد پذیرش همه جوامع است. هر شهروند بایستی از حداقل اطلاعات لازم برای ایفای وظایف، تعهدات و حقوق سیاسی و اجتماعی خود برخوردار باشد و احساساتی چون وفاداری به نظام، میهن پرستی، وابستگی به ارزش ها و نهادهای سیاسی در او تقویت شود تا بنیادهای مشروعیت نظام تحکیم یابد. در کشورهایی که تحولات انقلابی یا عمیق را پشت سر گذاشته اند و یا آن که تازه به استقلال رسیده اند تأکید بر آموزش سیاسی و ایجاد نسلی تازه اهمیت خاصی می یابد. جامعه پذیری سیاسی یعنی تبدیل فرد به شهروند، یعنی ورود به جهانی مملو از تعهدات، میثاق ها، مقررات، آیین ها، بازیگران و شخصیت های سیاسی، نهادها و وفاداری ها، و بلوغ سیاسی شهروند است (هرمز، ۱۳۷۶: ۱۱۳).

۴-۱-۳. **نظریه اخلاقی نتیجه گرا:** پیامدگرایی یا عواقب گرایی، دیدگاهی درباره اخلاق است که در هر عملی باید به عواقب و پیامدهای آن نگریست و دید چه آثار و عواقبی به دنبال دارد. بنا به پیامد گرایی، اخلاقی ترین عمل، عملی است که دارای «بهترین پیامد» باشد، حتی اگر ذاتاً شر باشد؛ منظور از واژه «پیامد» در مکتب پیامدگرایی، هر چیزی است که عمل ما سبب می شود، از جمله ذات عمل. پیامدگرایی بر دو اصل مبتنی است:

- اینکه درست یا غلط بودن یک عمل، فقط به نتیجه آن عمل بستگی دارد.
- هرچه عملی پیامد خوب بیشتری به بار بیاورد عمل بهتر یا درست تری است.

۲-۳. جامعه پذیری

از اثرات مهم اخلاق سیاسی جامعه پذیری می باشد. اجتماعی شدن، به معنای همسازی و هم نوایی فرد با ارزش ها، هنجارها و نگرش های گروهی و اجتماعی، تعریف شده است (علاقه بند، ۱۳۶۶ : ۱۰۶). بر اساس تعریفی دیگر جامعه پذیری فرایندی است روانی اجتماعی که بر پایه آن، شخصیت اساسی فرد، تحت تأثیر محیط مخصوصاً نهادهای تربیتی، دینی و خانوادگی شکل می یابد (بیرو، ۱۳۶۶ : ۳۶۳). اثرگذاری جامعه پذیری در دو محور زیر ترسیم می شود:

نخست، بر اساس دو مکانیسم «یادگیری» و «درونی کردن» که در عین حال پیوند تنگاتنگی باهم دارند و نمی توان آن ها را از هم تفکیک کرد (روشه، ۱۳۶۷ : ۱۵۶-۱۵۵). یادگیری عبارت است از اخذ بازتاب ها، عادات، طرز رفتار و غیره از دیگران که به کمک تقلید، تکرار، تشویق، تنبیه، آزمایش و خطا در ارگانیسم روانی شخص جای می گیرد و رفتار او را راهنمایی می کند. درونی کردن، مکمل مکانیسم نخست، و به معنای یگانگی یافتن شخصیت با عناصر فرهنگ و نظام اجتماعی هستند؛ به گونه ای که آن عناصر به اصول اخلاقی، قواعد آگاهی و شعور و همچنین شیوه های عمل، تفکر، احساس بهنجار در درون فرد بدل می شود؛ و در نهایت او را به این پندار می رساند که سرچشمه همنوایی اش با جامعه، انتخاب آگاهانه خود اوست.

۳-۳. جامعه پذیری سیاسی

جامعه پذیری سیاسی عبارت است از آشنا شدن افراد و گروه ها با نهادهای اجتماعی و پذیرش زندگی اجتماعی به عنوان یک هنجار. افراد در درون جامعه متولد می شوند و کار جامعه پذیری آن است که ما را در درون این نهادها قرار دهد و شخصیت اجتماعی ما را شکل دهد.

شیوه های مختلفی برای دریافت پیام های سیاسی و درونی شدن آن در شخصیت فرد یا جامعه پذیر سیاسی وجود دارد. جامعه پذیری گاه به روش مستقیم و آنچه که «آموزش سیاسی» خوانده می شود به فرد عرضه می گردد یا به صورت غیر مستقیم از راه «مشاهده»، «تقلید» احساس همبستگی یا یگانگی با جمع انجام می گیرد. همچنین تجربیات فردی در محیط سیاسی و تعمق در آن می تواند مبنای یادگیری باشد. اثبات آنکه کدام شیوه مستقیم و غیر

مستقیم در یادگیری سیاسی فرد نقش مهمتری دارد ممکن نیست و قدر مسلم آن است که با توجه به شرایط محیطی افراد مختلف، متفاوت است (داوسون و پرویت، ۱۹۶۵ : ۶۵). به طور کلی، می توان گفت که جامعه پذیری سیاسی از سه طریق عمده تقلید، آموزش، و تجربیات سیاسی صورت می گیرد. جامعه پذیری سیاسی از طریق کارگزاران متفاوتی صورت می گیرد. مهمترین عاملان و نهادهای جامعه پذیری سیاسی عبارتند از: خانواده، مدرسه، نهادهای مذهبی، رسانه های جمعی، گروه همسالان، احزاب و جمعیت های سیاسی و گروه های نفوذ.

در این پژوهش به علت اینکه موضوع بررسی شاخص های اخلاق سیاسی در کتب درسی مقطع ابتدایی می باشد، در میان عاملان ذکر شده به نقش مدرسه به طور مختصر پرداخته می شود. بررسی های بسیاری که در مورد ایستارهای سیاسی در بسیاری از کشورها صورت گرفته نشان می دهد که هیچ عاملی چون تحصیلات در شکل گیری ایستارهای فرد موثر نیست (آلموند و همکاران، ۱۳۷۲ : ۶۴). مدرسه عهده دار آموزش و پرورش، به عنوان الگویی از جامعه که در آن گروه بندی ها، مقررات و رابطه اقتداری ویژه وجود دارد، تمرینی از زندگی در جامعه سیاسی است و هم مهمترین ابزار انتقال اطلاعات سیاسی از طریق کتاب های درسی و فعالیت های غیردرسی (صبحگاه، اردو، فعالیت های پرورشی و...) محسوب می شود.

مدرسه افراد را در هر گروه سنی از جهان سیاست و نقشی که در آن دارند آگاه می سازد. همچنین در کودکان برداشت های عینی تری در مورد نهادها و روابط سیاسی ایجاد می کند. مدارس، ارزش ها و ایستارهای جامعه را نیز منتقل می سازند. آن ها می توانند در شکل دادن به ایستارهای فرد در مورد قواعد نانوشته بازی سیاسی نقش مهمی ایفا کنند. مدارس می توانند مقوم علاقه به نظام سیاسی باشند و نمادهای مشترکی همچون پرچم و سوگند وفاداری را برای پاسخگویی نمادین به نظام در اختیار فرد قرار دهند (پاول و آلموند، ۱۹۹۲ : ۲۴). با توجه به نقش آموزش و اهمیتی که در جامعه پذیری دارد و سبقه طولانی آن در ایران که از باستان تا تعلیم و تربیت در نظام آموزشی جدید ایران و بعد نظام آموزشی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران که در این نوشتار به نظام آموزشی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی پرداخته می شود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی شورای تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش با تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی از فروردین ۱۳۶۵ رسماً آغاز به کار کرد و پس از ۱۵۰ جلسه بحث، طرح

کلیات نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران را تبیین کرد که در شهریور ۱۳۶۹ تصویب شد. پس از انقلاب اسلامی، برنامه های درسی و به دنبال آن کتابهای درسی تغییرات پیاپی داشته است. جدول مواد درسی و امتحانی و ساعات تدریس پایه های تحصیلی دوره پنج ساله ابتدایی در سال های ۱۳۵۹، ۱۳۶۵، ۱۳۶۸، ۱۳۷۳، و دوره راهنمایی در سال های ۱۳۵۹، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷ تغییر کرد. و در سال ۱۳۸۲ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده است. اما به جز چند کتاب، عموماً کتاب های درسی که از سال ۱۳۴۵ با تغییر نظام برای دوره های ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان نوشته شده بود با تغییرات جزئی و اغلب در جهت کاستن حجم مطالب تا سال های ۱۳۷۰ در مدارس تدریس می شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی کار تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش کشور به گروهی انگشت شمار که به تدریج در نهادهای مختلف شناسایی شده بودند و با متولیان انقلاب از لحاظ طرز فکر سنخیتی داشتند سپرده شد. همین عده سرانجام تحت فشار افکار عمومی ناگزیر شدند دست به ابتکار بی سابقه ای بزنند (شکوهی، ۱۳۷۶). نوآوری های عمده در نظام جدید متوسطه، در آغاز دهه ۷۰ تشکیل شاخه کار دانش برای مهارت آموزی و تأسیس دوره های پیش دانشگاهی و کاردانی پیوسته بود (آموزش متوسطه، ۱۳۷۲).

۴. اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی شورای عالی آموزش و پرورش

با بررسی اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی (۱۳۷۹/۲/۲۹) می توان به نگاهی جامع نسبت به حوزه تربیت اخلاقی در دوران ابتدایی در کشور ایران دست یافت. این اهداف از این قرارند: راست گو و امین است؛ مؤدب و مهربان است؛ به عهد خود پایبند است؛ مظاهر حیا و عفت در او آشکار است؛ احترام به بزرگ ترها را وظیفه خود می داند و به نظرات آن ها توجه می کند؛ از والدین اطاعت می کند؛ شجاع و صبور است؛ تمیز است و پاکیزگی را دوست دارد؛ تکالیف شخصی روزانه خود را شخصاً انجام می دهد؛ برای رسیدن به موفقیت پشتکار دارد و تلاش می کند؛ پوشش اسلامی را دوست دارد و آن را رعایت می کند؛ اوقات فراغت خود را با فعالیت ها و بازی های مناسب پر می کند؛ امیدوار و بانشاط است و از مواجهه با مشکلات نمی هراسد؛ ظاهری آراسته دارد؛ خطا و اشتباه دیگران را درباره خود می بخشد؛ برای رفتارهای خود با دیگران دلیل دارد؛ در ارتباط با دیگران از کلمات محبت آمیز و دوستانه استفاده می کند؛ برای انجام کارهای خود، دوستانش را به زحمت نمی اندازد؛ به هم کلاسان و هم سالان خود در انجام

وظایف یادگیری کمک می کند؛ در برابر رفتارهای ناپسند خود پوزش می خواهد و رفتار خود را اصلاح می کند؛ نظم و انضباط را در خانه، مدرسه و اجتماع رعایت می کند(شورای عالی آموزش و پرورش: ۱۳۷۹). پس از سال ۱۳۸۱ با رویکرد تلفیق چندین کتاب درسی برای آموزش عمومی و متوسطه تألیف شده است که نمونه های آن در دوره ابتدایی، کتاب های هدیه های آسمانی، فارسی بخوانیم و بنوسیم و بود.

طبق برنامه جدید در سال تحصیلی ۱۳۹۲ - ۱۳۹۱ در چهارچوب «طرح تحول بنیادین» در نظام تعلیم و تربیت و طی تکالیف قانونی که برعهده سازمان پژوهش و برنامه ریزی نهاده شد، کتاب های پایه اول ابتدایی با سند «برنامه درس ملی» همسوسازی شد که از بین عناوین موجود، کتاب های ریاضی و علوم دوباره تألیف و بقیه کتاب ها دستخوش تغییر کلی شدند. این همسوسازی موجب جهت گیری و برنامه ریزی متغیر برنامه های درسی و محتوای آموزشی متناسب با برنامه درس ملی به منظور بهره مند ساختن هر چه زودتر نظام آموزشی از ایده های کلیدی تحول بنیادین و آماده سازی برای تحول درسال های آتی است(وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۱).

پس از آنکه کتاب های درسی کلاس اول تهیه شد و در دسترس دانش آموزان قرار گرفت، کتاب های درسی پایه های تحصیلی پایه به پایه و سال به سال به شیوه پلکانی و متوالی از پیش دبستانی به بالا مورد توجه و برنامه ریزی قرار گرفت. در سازمان پژوهش و برنامه ریزی گروه های درسی مرتبط با حوزه ابتدایی تشکیل شد. این گروه ها اقدام به تولید محتوای پایه دوم نمودند که پیش نویس اولیه آن در اسفند ۱۳۹۱ تحویل دفتر چاپ و توزیع شد.

هم زمان با تهیه و تولید کتاب های پایه دوم، تألیف کتاب های ششم ابتدایی در برنامه قرار گرفت. این کتاب ها نیز در آغاز سال تحصیلی(۱۳۹۲ - ۱۳۹۱) در دسترس دانش آموزان پایه ششم قرار گرفت. برنامه ریزی و تألیف کتاب های پایه های بالاتر با همین روند به تدریج صورت گرفت و اکنون این نظام جدید آموزشی بر کشور حاکم است.

- دوره آمادگی ۱ سال
- دوره ابتدایی ۶ سال
- دوره اول متوسطه ۳ سال
- دوره دوم متوسطه ۳ سال

۵. اهداف تفصیلی حوزه اخلاق دوره ابتدایی برنامه درسی ملی ایران

- حوزه اخلاق در دوره ابتدایی نیز به چهار حیطة ارتباط با خود، خدا، خلق خدا و خلقت تقسیم می شوند که بدان ها اشاره می شود (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۹).
- رابطه با خویشتن (روح و جسم)؛
 - پرهیز از تنبلی؛
 - علاقه به انجام کارهای خوب؛
 - مهارت در نه گفتن به کارهای زشت؛
 - رابطه با خدا (صفات خدا، آیات تکوینی، تشریحی، انبیا و اولیای الهی)؛
 - تلاش در انجام کارهای نیک و دوری از رفتارهای ناپسند؛
 - ارزش گذاری برای حیا و عفاف؛
 - رابطه با خلق خدا (دیگر انسان ها)؛
 - داشتن رفتار خوب با دیگران، مانند محبت به دیگران، کمک به بچه های نیازمند و پرهیز از مسخره کردن دیگران، بدگویی، تهمت زدن و دروغ گویی، بخشیدن دیگران، استفاده از کلمات محبت آمیز و دوستانه در برخورد با دیگران؛
 - ارج نهادن به آداب و سنت های محلی، ملی و اسلامی؛
 - عذرخواهی از رفتارهای اشتباه و ناپسند، توجه به راست گویی و حفظ امانت و صبر در کارها؛
 - ارزش گذاری برای کار و کوشش؛
 - رابطه با خلقت (طبیعت و ماورای طبیعت)؛
 - پاکیزه نگاه داشتن محیط کلاس، مدرسه و منزل؛
 - احساس مسؤولیت در حفظ گیاهان، جانوران و پاکیزه نگاه داشتن محیط؛
 - ارزش گذاری برای علم و دانش.

۶. مولفه ها و کدهای اخلاق سیاسی

با توجه به مکاتب مختلف نظری و بررسی کتب درسی مقطع ابتدایی و با در نظر گرفتن سند تحول سال ۱۳۹۰ کدهای مختلفی استخراج شد که این کدها در مولفه های مختلف دسته بندی شدند که در ادامه به آن پرداخته می شود:

۶-۱. صداقت

صداقت را در اخلاق سیاسی در دو معنا می توان به کار گرفت: نخست تطابق میان گفتار و عملکرد و دوم پیگیری اهداف انسانی با ابزارهای سالم. بر این اساس اگر بین گفتار با عملکرد تطابق وجود نداشته باشد و یا اهداف غیر انسانی مد نظر باشد و یا برای رسیدن به اهداف انسانی از ابزارهای ناسالم استفاده شود اصل «صداقت سیاسی» مخدوش خواهد شد. رعایت نکردن هنجار صداقت باعث مبهم شدن فضای ارتباطی و فقدان اعتماد متقابل و افزایش هزینه های اقتصادی و اجتماعی در برقراری روابط اجتماعی می شود (استروث، ۲۰۰۷).

۲-۶. مردم سالاری

مولفه مردم سالاری با نقد و کنترل قدرت گره خورده است. این مولفه با آن دسته از صفات اخلاقی در ارتباط تنگاتنگ است که به محدود شدن و کنترل قدرت و نظارت عامه مردم کمک میکند. صفات خلاق شاخص مردم سالاری به پایبندی به قواعد رقابت سالم، رعایت حقوق اکثریت و اقلیت، مدارا کردن با مردم (مردمداری)، ارزش دادن به خواست و نظر مردم (اصل توسعه مشارکت سیاسی)، توجه به خرد جمعی، احترام به آزادی های مشروع پذیرش مردم به عنوان صاحبان حق، اعتقاد به توزیع و گردش قدرت مربوط می شود.

۳-۶. دینداری

دینداری، التزام فرد به دین مورد قبول خویش در مجموعه ای از اعتقادات، احساسات، اعمال فردی و جمعی است که بر دو بعد اصلی خدا محوری معادمحوری استوار است. بر این اساس صفات آخرت گرایی یا معاد باوری، تقوا و خدامحوری، زندگی ساده و مکفی و اهل خطر بودن شاخص مولفه دینداری اند. در صورتیکه صفات دنیاگرایی، گناهکاری، تجمل گرایی و راحت طلبی در تضاد با دینداری هستند. رابطه بین دینداری و اخلاق در نظریه های مختلف بازتاب یافته است. مارکس دین را مانعی مهم در تحقق سعادت بشری و تکامل اخلاقی او تلقی می کرد. اما در سویی متفاوت ماکس وبر با نظریه اخلاق پروتستان و روح سرمایه داری معتقد بود دین می تواند به عنوان بستری برای فعالیت های بشری اخلاقی پایه گذاری کند که به شکل گیری نظام های سیاسی و اقتصادی پیشرو کمک کند. او علت اصلی رشد و پیشرفت غرب را وجود اخلاق پروتستان مبنی بر روحیه تلاش و سخت کوشی و روحیه سرمایه داری می داند (وبر، ۱۳۷۱). اخلاق سیاسی پروتستانی مستخرج از نظریه وبر با چهار شاخص دنیا گرایی، عقل گرایی، فرد گرایی و سود گرایی مشخص می شود.

۴-۶. محبت ورزی و تکریم

در روانشناسی اخلاق، محبت به هم‌نوع، یکی از عواطف مثبت تلقی می‌شود. منظور از عواطف، تجربیات آگاهانه‌ای است که با فعالیت فکری و درجه‌ای از خوشایندی یا ناخوشایندی همراه است (کبانچ، ۲۰۰۲). بسیاری از محققان حلقه مفقوده بین شناخت و عمل را «عواطف» می‌دانند و برای پر کردن شکاف میان نظر و عمل اخلاقی، تلاش می‌کنند تا پایه‌های عاطفی رفتار اخلاقی را شناسایی کنند. از دیدگاه عاطفه‌گرایان، نقش استدلال‌های اخلاقی در قضاوت اخلاقی صرفاً صوری و به صورت پسینی است؛ یعنی پس از آن که شخص بر اساس احساسات و عواطف در مسأله‌ای خاص، قضاوت اخلاقی کرد، آنگاه برای توجیه قضاوت خود دلیل تراشی می‌کند (هایت، ۲۰۰۱).

۵-۶. اعتدال و انصاف ورزی

نظریه اعتدال یکی از انواع نظریات اخلاق فضیلت است که افلاطون و ارسطو نظریه پردازان اصلی آن در یونان باستان بودند. آن‌ها فضیلت اخلاقی را اعتدال قوا و تمایلات انسانی می‌داند (ارسطو، ۱۳۷۸: ۱۳۲). این نظریه به دلیل سازگاری با متون دین اسلام، نزد فیلسوفان و علمای اخلاق اسلامی رواج زیادی یافت؛ به نحوی که اغلب حکمای اسلامی چون فارابی، ابن سینا، مسکویه، خواجه نصیر طوسی و ملاصدرا تابع این نظریه‌اند. هسته اصلی نظریه اعتدال، قاعده اعتدال است که بر اساس آن فضیلت اخلاقی به اعتدال و میانه روی تعریف و همه فضایل اخلاقی به لحاظ وجودی مابین دو رذیلت افراط و تفریط در نظر گرفته می‌شوند. نظریه اعتدال با وجود نکات قوتی چون سادگی، شهرت و مورد پذیرش عامه بودن، از اشکالاتی نیز چون عدم انسجام درونی، ابهام در مفهوم حد وسط، مشکل تعیین حد وسط، نقص در حل تعارضات اخلاقی و عدم شمول و فراگیری بر تمام فضایل و رذایل برخوردار است (اترک و خوشدل روحانی، ۱۳۹۳).

۶-۶. قانون‌گرایی و پاسخگویی

قانون را می‌توان به منزله قاعده‌ای از کردار آدمی تعریف کرد که قسمت اعظم اعضای یک جامعه سیاسی معین آن را برای همه اعضای آن جامعه الزام آور می‌شناسند (گولد و کولب، ۱۳۸۴: ۶۴۵). پاسخگویی یا مسؤولیت اشاره دارد بر پاسخگو بودن در برابر انجام شغلی، ماموریتی و وظیفه‌ای. پاسخگو بودن بر حساب پس دادن، توانایی تصمیم‌گیری ملازم با نقش یا مقامی عمومی که دارنده آن احساس می‌کند که شایسته آن است یا از او انتظار می‌رود که بالاتر یا ورای اقتدار رسمی و قانونی خود، آن را به انجام رساند و قاعده یا سنجه حرفه

ای برای اجرا و وفاداری به منبع قدرت که ایجاب می کند ساختار قدرت رسمی در خدمت آن باشد و متصدیان از آن اطاعت کنند (گولد و کولب، ۱۳۸۴: ۷۷۵).

۶-۷. مدارا و انتقادپذیری

رعایت اخلاق سیاسی در تعاملات دو طرفه قدرت، مبتنی بر رعایت مدارا با منتقدین و پذیرش انتقاد از سوی آنهاست. مفهوم مدارا در تاریخ اندیشه غرب نخست در زمینه مذهب به وجود آمد؛ چراکه هیچ یک از فرقه های متعصب احتمال تعدد عقاید حقانی را نمی پذیرفت و در عین حال هیچ یک به اندازه کافی نیرومند نبود تا عقاید و فرقه های مخالف را سرکوب کند. برای پایان دادن به این وضعیت دشمنانه و برقراری صلح و آرامش، لزوم توجه به مدارا با اعمال و عقاید مخالف در محور اندیشه متفکران قرار گرفت (آربلاستر، ۱۳۷۷: ۱۶۸).

۶-۸. تعهد ملی

تعهد ملی بر اساس هویت ملی قابل تعریف است. عناصر تشکیل دهنده هویت ملی ایرانی شامل سرزمین مشترک، گذشته تاریخی، جامعه و فرهنگ است. سرزمینی که ایران نام گرفته است با تاریخی چند هزار ساله از فرهنگی غنی برخوردار است. فرهنگ و تمدن را مجموعه پیچیده ای از زبان، شناخت ها، اعتقادات، حقوق، هنرها، آداب و اخلاق و خصوصیات می دانند که انسان به عنوان عضو جامعه آن ها را کسب می کند (حضرتی صومعه، ۱۳۸۸). بر این اساس تعهد ملی مولفه ای مهم در اخلاق سیاسی محسوب می شود. این مولفه با شاخص هایی چون مقدم داشتن منافع و مصالح نظام، احساس مسؤولیت و وفاداری به میهن، پایبندی به همبستگی و انسجام ملی، اهتمام به پاسداشت میراث مادی و معنوی کشور شناخته می شود.

۶-۹. عدالت محوری

واژه عدالت بیشتر به دو مفهوم به کار برده شده است: حق هر انسان را به او دادن و تلافی خطا، خواه از طریق جبران زیان کسی که قربانی خطای دیگری شده است و خواه از راه مجازات خطا (گولد و کولب، ۱۳۸۴: ۵۸۱). افلاطون در کتاب جمهور، عدالت را یکی از چهار فضیلت اصلی تلقی می کند. از نظر ارسطو عدالت در رأس فضایل و به معنایی خاص، فضیلت کامل است؛ چون عدل ورزیدن، مستلزم به کار بردن همه فضایل است. عدالت، از این جهت نیز فضیلت کامل است که آدمی را نه تنها در خویشتن، بلکه در ارتباطش با دیگران تحقق می تواند بخشد (ارسطو، ۱۳۷۸: ۱۶۷).

۶-۱۰. ایثار

ایثار را می توان رفتار ارتباطی دانست که کنشگر با نیت خیر در امری که به آن نیاز یا دلبستگی دارد دیگری را بر خود مقدم دارد (محسنی و قراملکی، ۱۳۹۵).

۱۱-۶. تعاون و همیاری

تعاون یا همکاری به عمل جمعی در جهت هدف های مشترک اطلاق می گردد که توسط افراد به صورت متحد و یا جدا از هم صورت پذیرد. عمل جمعی ممکن است با تقسیم کارهای مشابه یا متفاوت همراه باشد. تعاون بیش تر تحت تاثیر هنجارهای اجتماعی مشترک ظاهر می شود و ضمن اینکه ممکن است به خودی خود ارزشمند باشد، به صورت یک وسیله نیز با ارزش است (گولد و کولب، ۱۳۸۴: ۲۴۵).

۱۲-۶. دانش و تجربه

مولفه کسب دانش و تجربه در اخلاق سیاسی با شاخص های کسب دانش، تدبیر و ذکاوت، بهره گیری از تجربیات دیگران، و تلفیق مناسب دانش و تجربه، تشخیص و درک درست و به موقع شرایط (بصیرت) در ارتباط است.

۱۳-۶. رازداری

رازداری مجموعه از مقررات توافق شده یا پیمان نامه هایی است که دسترسی به بعضی اطلاعات شخصی یا تجاری را محدود می کند. رازداری، فضیلتی اخلاقی است که به حفظ اسرار و رازهای مگوی دیگران در نزد افراد دیگر اطلاق می شود. این مولفه عنصری مهم در اخلاق سیاسی است. عدم رازداری در زندگی فردی و اجتماعی آثار مخرب زیادی دارد. مولفه رازداری با شاخص های مکتوم داشتن اطلاعات مهم و حیاتی (حفظ اسرارنظام)، رعایت حریم خصوصی افراد و سوءاستفاده نکردن از اطلاعات برای پیشبرد منافع جناحی مشخص می شود.

۱۴-۶. فرهنگ ادب و قدرشناسی

ادب و قدرشناسی مولفه ای مهم در اخلاق سیاسی، پایه های فلسفی و اجتماعی دارد. قدر شناسی به معنای «قدردانی»، احساسی از مزایای دریافت شده همراه با حس تمایل به «جبران کردن» است (دوانی، سینها و ماتهور، ۲۰۱۶ : ۱۴۳). قدرشناسی از مولفه های شناختی، تأثیری و رفتاری تشکیل می شود، زیرا وقتی فردی درک می کند که نفع دهنده برای او مزیت و سودی قائل شده است (شناخت). از این مزیت و نفع، احساس قدردانی می کند.

۱۵-۶. تعهد به حقوق بشر

از مهمترین مولفه های اخلاق سیاسی تعهد به حقوق بشر است که ریشه در رابطه دیالکتیکی اخلاق و حقوق دارد. قلمرو واقعی اخلاق، وجدان فردی است در حالی که مقررات حقوق دارای خصلت جمعی می باشند و همان اندازه که به فرد نظر دوخته اند به گروه اجتماعی نیز می نگرند (لوی - برول، ۱۳۸۴: ۵۰) اخلاق همانند ذخیره ای تمام نشدنی است که حقوق از آن تغذیه می کند. با این همه تعهدات حقوقی هرچه تلطیف شوند ضمانت اجرای خود را از کف می دهند و بیشتر همانند با وجدان اخلاقی عمل می کنند.

۱۶-۶. اخلاق زیست محیطی

اخلاق زیست محیطی به عنوان شاخه ای از فلسفه کاربردی بر اساس ارزش ها، باورها، و گرایش ها به دنبال ارائه راه حل های اخلاقی برای مشکلات زیست محیطی از طریق پیوند علوم مختلف با گرایش های سیاسی است. امروزه گرایش های سیاسی متفاوتی از محیط زیست گرایی وجود دارد. سخن اصلی اخلاق زیست محیطی در همه این نحله ها این است که ما نمی توانیم انتظارات و تقاضاهایی نامحدود از کره زمینی داشته باشیم که فقط دارای منابعی محدود و پایان پذیر است. اخلاق زیست محیطی با دغدغه های جهانی مانند رابطه انسان با محیط زیست، درک انسان نسبت به مسؤولیت در برابر محیط زیست و تعهد به حفظ منابع برای نسل های آتی سر و کار دارد.

۱۷-۶. اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی

هرچند مکاتب قدیمی اخلاقی بیشتر به بعد فردی و اجتماعی پرداخته اند اما شالوده و ساختار نظری آن ها نه تنها مانعی بر اساس نظریه پردازانی اخلاقی سطح منطقه ای و بین المللی نیست بلکه مقوم و غنابخش آن ها نیز تلقی می گردد.

تفاوت اخلاق در جامعه ملی با نظام بین المللی در این است که در جامعه ملی، افراد مصدر رفتارهای اخلاقی هستند و محیط عملیاتی آن ها به مرزهای ملی محدود است، درحالی که اخلاق بین المللی تابع مصلحت های بین المللی است. در نظام بین الملل دولت ها در قالب نهادها و سازمان ها، به صورت رسمی و غیر رسمی منشأ رفتارهای اخلاقی اند و محیط عملیاتی آن ها، محیط بین المللی است که از قواعد و مقررات و هنجارهای الزام آور و لازم الاجرای کشوری برخوردار نمی باشد. رعایت اخلاق بین المللی یا فراملی هم برای جامعه جهانی و هم برای جامعه خود امنیت و آرامش به همراه خواهد آورد (واتسلاف، ۱۳۷۴: ۲۷ - ۲۰). لازمه

_____ بررسی شاخص های اخلاق سیاسی در کتب مقطع ابتدایی...

اخلاق سیاسی بین المللی تعهد و پایبندی به قوانین بین المللی، حقوق بشر و معاهدات بین المللی و همکاری با کشورهای دیگر در زمینه مسایل جهانی از جمله جلوگیری از جنگ ها، برقراری صلح، بهبود وضعیت کشورها به ویژه در بحران های اقتصادی و زیست محیطی است.

۷. بررسی حضور شاخص های اخلاق سیاسی استخراج شده از کتب درسی مقطع ابتدایی

پس از استخراج کدهای مختلف اخلاق سیاسی، حضور آن ها در کتب درسی دوره ابتدایی مطرح گردید. اینکار با مطالعه کتب مختلف دوره ابتدایی و کدگذاری آن ها بر اساس مولفه های اخلاق سیاسی انجام گرفت. جدول زیر حضور آماری مولفه های مختلف را در پایه ششگانه دوره ابتدایی خلاصه کرده است.

مجموع مولفه ها	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	مولفه
۱۹۳	۵۴	۴۲	۳۰	۲۴	۳۷	۶	صداقت
۲۲۹	۴۹	۹۸	۴۶	۲۳	۱۳	۳	مردم سالاری
۱۸۱۴	۴۸۴	۴۷۲	۳۳۳	۳۶۳	۱۶۲	۱۳۸	دینداری
۱۱۴۰	۱۹۸	۲۴۰	۳۰۴	۲۴۳	۱۵۵	۱۰۰	محبت ورزی و تکریم
۱۶۲	۲۶	۴۶	۲۲	۴۵	۲۳	۱۲	انتظام و اعتدال
۳۹۱	۱۰۶	۸۴	۴۱	۱۵۳	۷	۳۶	قانون گرایی و وظیفه شناسی

۱۸۵	۵۸	۴۳	۳۸	۲۱	۲۵	۱	نقد، مدارا و انتقاد پذیری
۹۱۰	۳۵۷	۲۸۶	۱۶۷	۷۲	۲۸	۴۷	تعهد ملی
۲۹۰	۶۵	۷۳	۳۸	۴۷	۲۷	۵	عدالت محوری
۴۰۷	۱۳۹	۱۴۸	۵۱	۶۰	۹	۲	ایثار
۱۸۱	۴۱	۲۷	۲۶	۶۱	۲۶	۲۵	تعاون و همیاری
۳۴۷	۱۴۵	۸۹	۸۰	۲۵	۸	۳۶	دانش و تجربه
۴۸	۱۲	۲۱	۱۲	۳	.	.	رازداری
۲۶۵	۴۴	۵۳	۶۸	۴۰	۶۸	۷	ادب و قدرشناسی
۲۴۴	۴۸	۵۸	۷۰	۶۷	۱	۴	حقوق بشر
۴۲۷	۱۰۱	۹۲	۱۲۱	۸۰	۳۳	۹۷	اخلاق زیست محیطی
۱۵۶	۳۶	۷۶	۳۷	۲	۵	۰	اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی
۱۰۷۸	۳۷۲	۱۹۲	۲۲۲	۲۳۷	۵۵	۱۸	عقلانیت و اندیشه ورزی
۸۲۳۴	۲۲۶۱	۲۱۱۸	۱۶۶۸	۱۵۴۲	۶۴۵	۵۳۷	مجموع هر پایه تحصیلی

۸. تحلیل مولفه های اخلاق سیاسی بر اساس کتب درسی

در این بخش میزان تکرار مولفه های اخلاق سیاسی را به تفکیک کتب درسی مختلف بررسی خواهیم نمود. نتایج تحلیل را به صورت زیر می توان خلاصه نمود:

۱. در کتب درسی ابتدایی مولفه های دینداری، محبت ورزی و تکریم و عقلانیت و اندیشه ورزی بیشترین حضور را دارند و رازداری، اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی؛ انتظام و اعتدال کمترین حضور را دارند.

۲. در کتب پایه اول ابتدایی، مولفه های دینداری، محبت ورزی و تکریم، اخلاق زیست محیطی بیشترین حضور را دارند و در این میان مولفه اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی و رازداری حضور ندارند. لازم به ذکر است که بیشتر مفاهیم ارائه شده در این پایه متکی به تصاویر است و کمتر از کلمات برای اینکار استفاده شده است. اخلاق زیست محیطی در قالب دوستی با طبیعت و حفاظت از آن مطرح شده است.

۳. در کتب پایه سوم ابتدایی دینداری، محبت ورزی و تکریم؛ ادب و قدرشناسی بیشترین حضور را دارند. در این میان مولفه رازداری مطرح نشده و مولفه های اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی و حقوق بشر کمترین حضور را دارند.

۴. در کتب پایه چهارم ابتدایی، دینداری، محبت ورزی و تکریم، عقلانیت و اندیشه ورزی بیشترین

حضور و مولفه های رازداری، انتظام و اعتدال، و تعاون و همیاری کمترین حضور را دارند.

۵. در کتب پنجم ابتدایی، مولفه های دینداری، تعهد ملی، محبت ورزی و تکریم بیشترین حضور و مولفه های رازداری، صداقت؛ نقد سازنده، مدارا و انتقاد پذیری کمترین حضور را دارند.

۶. در کتب ششم ابتدایی مولفه های دینداری، عقلانیت و اندیشه ورزی؛ تعهد ملی بیشترین حضور و مولفه های رازداری، تعاون و همیاری، انتظام و اعتدال کمترین حضور را دارند.

۷. به مولفه صداقت به ترتیب در کتب درسی پایه ششم، پنجم و چهارم بیشتر پرداخته شده است. این مولفه در کتب درسی اول ابتدایی کمتر حضور دارد.

۸. به مولفه مردم سالاری در کتب درسی پایه های پنجم، ششم و چهارم بیشتر پرداخته شده است و این مولفه در کتب درسی اول ابتدایی کمتر حضور دارد.

۹. به مولفه دینداری بیش از سایر مولفه های در کتب درسی پرداخته شده است. با افزایش پایه تحصیلی این مولفه حضور پررنگ تری در کتب درسی دارد. در نتیجه بیشترین حضور این مولفه پایه ششم و کمترین در پایه اول ابتدایی است.
۱۰. حضور مولفه محبت ورزی و تکریم به تدریج از پایه اول تا چهارم پررنگ می شود ولی از پایه چهارم تا ششم روند نزولی پیدا می کند. براین اساس در پایه چهارم این مولفه حضور پررنگ تری دارد.
۱۱. به مولفه انتظام و اعتدال در کتب درسی پایه های سوم، و پنجم بیشتر پرداخته شده است و این مولفه در کتب درسی اول ابتدایی کمتر حضور دارد.
۱۲. با توجه به اینکه درس تعلیمات اجتماعی از پایه سوم آغاز می شود مولفه قانون گرایی و وظیفه شناسی در این پایه بیشترین حضور را دارد. بعد از پایه سوم در پایه ششم نیز این مولفه حضور بیشتری دارد اما این مولفه در پایه دوم کمتر حضور دارد.
۱۳. تقریباً به تدریج با افزایش پایه تحصیلی بر حضور مولفه نقد سازنده، مدارا و انتقاد پذیری افزوده می شود. در نتیجه بیشترین حضور این مولفه در پایه ششم و کمترین آن در پایه اول است.
۱۴. مولفه تعهد ملی که بر پاسداشت و دفاع از وطن تکیه دارد به تدریج با افزایش پایه تحصیلی در کتب درسی پررنگ ترمی شود. در این میان مولفه تعهد ملی در پایه اول ابتدایی بیشتر در قالب تصاویر و نقشه ایران در کتب درسی بازتاب یافته و به صورت غیرمستقیم این مولفه را به دانش آموزان منتقل نموده است. در نتیجه در این پایه در مقایسه با پایه دوم این مولفه بیشتر نمود یافته است.
۱۵. بیشترین حضور مولفه عدالت محوری به ترتیب در کتب درسی پایه پنجم و ششم ابتدایی است و کمترین آن در کتب درسی پایه اول و دوم ابتدایی است.
۱۶. مولفه ایثار که به نثار جان و مال در راه آرمان های مقدس مربوط می شود به ترتیب در کتب درسی پایه پنجم و ششم بیشترین تکرار و در پایه اول و دوم کمترین حضور دارد.
۱۷. بیشترین تکرار مولفه تعاون و همیاری در پایه سوم ابتدایی است. این مسأله از آنجا منشأ می گیرد درس تعلیمات اجتماعی از این پایه آغاز شده که مفاهیم مرتبط با تعاون و همیاری در آن بیشتر تکرار شده است. تقریباً در پایه های تحصیلی او، دوم و ششم بر این مفهوم به تکرار نزدیک اشاره شده است.

_____ بررسی شاخص های اخلاق سیاسی در کتب مقطع ابتدایی...

۱۸. مولفه دانش و تجربه در کتب درسی پایه های ششم و پنجم بیشترین تکرار و در کتب درسی

پایه دوم و سوم کمترین تکرار دارد.

۱۹. مولفه رازداری در کتب درسی اول و دوم ابتدایی حضور ندارد. بیشترین تکرار این مولفه در پایه پنجم ابتدایی است.

۲۰. مولفه ادب و قدرشناسی به ترتیب در کتب درسی پایه دوم و چهارم بیشترین حضور را دارد؛

این مولفه در کتب درسی او ابتدایی کمترین حضور را دارد.

۲۱. مقوله توجه به حقوق بشر به عنوان یکی پایه های مهم اخلاق سیاسی به ترتیب در کتب درسی پایه چهارم و سوم بیش از همه پرداخته شده است و در این میان این مولفه در کتب درسی پایه دوم و اول ابتدایی کمترین تکرار را دارد.

۲۲. مقوله اخلاق زیست محیطی که به پاسداشت محیط زیست و طبیعت می پردازد در تمامی کتب درسی مورد توجه قرار گرفته است اما در مقایسه در کتب درسی پایه چهارم بیش از بقیه به آن پرداخته شده است. کمترین تکرار این مولفه در پایه دوم ابتدایی است. این مولفه در پایه اول ابتدایی بیشتر در قالب تصاویر طبیعت تداعی گر حس دوستی با طبیعت در کودکان است.

۲۳. اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی با صفاتی چون صلح دوستی، پایبندی به تعهدات جهانی، دفاع از کشورها و ملت های مظلوم، کمک به حل بحران های اقتصادی و زیست محیطی جهان در کتب درسی سه سال اول ابتدایی کمتر تکرار شده است اما در کتب درسی سه سال دوم ابتدایی بیشتر تکرار شده است. در این میان در پایه اول ابتدایی به این صفات اخلاقی اشاره نشده است؛ بیشترین تکرار این صفات اخلاقی به ترتیب در کتب درسی پایه پنجم است.

۲۴. عقلانیت و اندیشه ورزی که با صفات اخلاقی عبرت آموزی، کسب راهنمایی و سرمشق گیری،

آینده نگری، دانایی و خردورزی، ذکاوت و تدبیر(عدم ساده لوحی) مشخص می شود در کتب درسی جز سه مقوله پرتکرار است. این صفات در کتب درسی پایه ششم بیش از بقیه تکرار شده است در پایه های اول و دوم کمتر از بقیه تکرار شده است.

۸-۱. کتاب های فارسی

کتاب فارسی در قالب دو کتاب اصلی بخوانیم و بنویسیم در قالب متون مختلف داستانی، ادبی و شعراز کتاب های اصلی و پایه ای دوره ابتدایی هستند که مولفه های مختلف تربیت اخلاق سیاسی در آن ها در تمامی پایه های ششگانه بازتاب یافته است. این کتاب ها بیشتر از همه بر تعهد ملی، محبت ورزی و تکریم، عقلانیت و اندیشه ورزی، و دینداری به عنوان پیش زمینه های تربیت اخلاق سیاسی در کودکان تأکید دارند. در این میان این کتاب ها کمتر به مولفه های رازداری، اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی، و عدالت محوری به عنوان پیش زمینه تربیت اخلاق سیاسی توجه نشان داده اند. در این میان کتب فارسی، کتاب فارسی پایه پنجم بیشترین و کتاب فارسی دوم ابتدایی کمترین مولفه اخلاق سیاسی را به دانش آموزان انتقال داده است.

۸-۲. کتاب های آموزش قرآن

کتاب های آموزش قرآن در تمامی پایه های ششگانه آموزش داده می شود. در این میان در کتاب قرآن پایه پنجم مولفه های اخلاق سیاسی بیشترین و کتاب قرآن پایه دوم کمترین تکرار را شاهد هستیم. در این کتب بیش از ۶۱ درصد مولفه های اخلاق سیاسی به مولفه دینداری اختصاص یافته است. پس از دینداری، مولفه های محبت ورزی و تکریم، عقلانیت و اندیشه ورزی، و عدالت محوری بیشترین تکرار را در میان مولفه های اخلاق سیاسی در کتب درسی قرآن مقطع ابتدایی دارند. اما مولفه های رازداری، اخلاق سیاست منطقه ای و بین المللی، و مردم سالاری در این کتب درسی کمتر بازتاب یافته است.

۸-۳. کتاب های هدیه آسمانی

کتاب های هدیه آسمانی یا همان تعلیمات دینی از پایه دوم ابتدایی آموزش داده می شوند. بیشترین تکرار مولفه های مرتبط با اخلاق سیاسی در کتاب هدیه آسمانی پایه پنجم و کمترین آن در پایه دوم ابتدایی است. در کنار مولفه دینداری، دو مولفه عقلانیت و اندیشه ورزی، محبت ورزی و تکریم در کتب درسی هدیه های آسمانی بیشترین تکرار را در مولفه های اخلاق سیاسی دارد و این نشان می دهد که در تعالیم دینی اسلام در کنار دینداری به عناصر عقلانیت و محبت ورزی به عنوان مکمل دین بسیار توجه می شود. در این میان مولفه رازداری، اخلاق

_____ بررسی شاخص های اخلاق سیاسی در کتب مقطع ابتدایی...

سیاست منطقه ای و بین المللی کمتر از دیگر مولفه های پیش زمینه تربیت اخلاق سیاسی در کتب درسی هدیه آسمانی بازتاب یافته است.

۴-۸. کتاب های مطالعات اجتماعی

آموزش کتاب های مطالعات اجتماعی از پایه سوم ابتدایی آغاز می شود. بیشترین تکرار مولفه های مرتبط با اخلاق سیاسی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و کمترین آن در پایه چهارم ابتدایی است. بیش از ۲۱ درصد مجموع کدهای اخلاق سیاسی کتاب های مطالعات اجتماعی به مولفه تعهد ملی اختصاص یافته است که بیشترین تکرار را در میان بقیه مولفه دارد. پس از این مولفه، قانون گرایی و وظیفه شناسی، عقلانیت و اندیشه ورزی، و اخلاق زیست محیطی بیشترین تکرار را در مولفه های پیش زمینه تربیت اخلاق سیاسی کتب مطالعات اجتماعی دارند. در این میان مولفه های نقد سازنده، مدارا و انتقادپذیری، رازداری، و صداقت کمترین تکرار را در کتب درسی مطالعات اجتماعی داشته اند.

نتیجه گیری

با توجه به حساسیت و اهمیت سیاست ورزی در مقایسه با دیگر عرصه ها به علت تأثیر مستقیم آن بر شیوه حکمرانی و حکمرانان، به تبع آن زندگی افراد جامعه، معرفی کدهای اخلاق سیاسی، مهم و ضروری است، چنانچه شاخص های اخلاق سیاسی، شناسایی و از همان دوران ابتدایی یادگیری و درونی شوند افراد به عنوان شهروند و حکمران وظایف خود را می دانند و بدان عمل خواهند کرد.

نتایج پژوهش نشان داد در کتاب های دوره ابتدایی رویکرد غالب در آموزش اخلاق به ویژه اخلاق سیاسی مبتنی بر ترویج مولفه های سیاسی و ایدئولوژیک (هویت سیاسی دینی و ارزش های سیاسی انقلاب اسلامی) است که در آن مولفه های جمهوریت و حکمرانی خوب و ابعاد فراملی اخلاق سیاسی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در روش های آموزشی به کار گرفته شده نیز به رغم تنوع روش ها نوعی عدم توازن در روش های کاربردی مواجه هستیم. این توازن از آن جهت ضرورت دارد که روش های غفلت شده با ابعاد شخصیتی کودکان در آموزش اخلاق سیاسی سازگاری بیشتری دارند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۷۰)، **مبانی علم سیاست**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- اترک، حسین؛ خوشدل روحانی، مریم (۱۳۹۳)، «نقد و ارزیابی نظریه اعتدال در اخلاق»، **آینه معرفت**، دوره ۱۴، شماره ۳۸، بهار، صص ۱۴۰-۱۲۳.
- ارسطو (۱۳۷۸)، **اخلاق نیکوماخوس**، ترجمه محسن لطفی، تهران: طرح نو.
- اسدیگی، اردشیر؛ شریعت پناهی، ماهیار و کاظمی، محمدرضا (۱۳۹۸)، «تاریخ و تطور واژه شاگرد در نظام اخلاق آموزشی ایران»، **پژوهش های اخلاقی**، سال ۹، شماره ۴.
- افلاطون (۱۳۸۴)، **جمهور**، ترجمه فواد روحانی، تهران: علمی و فرهنگی.
- آربلاستر، آنتونی (۱۳۷۷)، **ظهور و سقوط لیبرالیسم**، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۰)، **آموزش دانش سیاسی**، تهران: مؤسسه نگاه معاصر.
- بهشتی، سید صمد (۱۳۹۹)، «بررسی وضعیت ادراک از فساد و عوامل مرتبط با آن مطالعه شهروندان شهر سرپل ذهاب»، **جامعه شناسی کاربردی**، دوره ۳۱، شماره ۸۰، صص ۷۲-۴۵.
- تانزی، ویتو (۱۳۷۸)، «مسأله‌ی فساد، فعالیت‌های دولتی و بازار آزاد»، ترجمه‌ی بهمن آقایی، **اطلاعات سیاسی اقتصادی**، شماره ۱۵۰-۱۴۹، صص ۱۸۳-۱۸۲.
- خضری، محمد (۱۳۸۴)، «تحلیل نهادی فساد اداری»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، شماره ۲۹، پاییز، صص ۵۳۰-۵۱۳.
- دادگر، حسن و معصومی‌نیا، غلامعلی (۱۳۸۶)، **فساد مالی**، چاپ دوم، تهران: کانون اندیشه جوان.
- دانایی فرد، حسن (۱۳۸۷)، **چالش های مدیریت دولتی در ایران**، تهران: سمت.
- دباغ، سروش (۱۳۸۸)، **درس گفتارهایی در فلسفه اخلاق**، تهران: مؤسسه فرهنگی صراط.
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱)، **سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران**، تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- دو فوشه کور، شارل هانری (۱۳۷۷)، **اخلاقیات: مفاهیم اخلاقی در ادبیات فارسی از سده سوم تا سده هفتم هجری**، ترجمه محمدعلی امیرمعزی و عبدالمحمد روح بخشان، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، انجمن ایران شناسی فرانسه در ایران.
- عابدی سروسستانی، احمد (۱۳۸۲)، «ضرورت و ویژگی های پژوهش در اخلاق زیست محیطی»، **مجله اخلاق در علوم و فناوری**، شماره ۳ و ۴، صص ۶۱-۵۶.
- فارابی، ابونصر (۱۳۶۴)، **احصاءالعلوم**، ترجمه حسین خدیو، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- فیض کاشانی، ملامحسن (۱۳۵۸)، **علم الیقین**، تعلیق محسن بیدار فر، تهران: چاپ سنگی.

_____ بررسی شاخص های اخلاق سیاسی در کتب مقطع ابتدایی...

- کاظمی، سیدعلی اصغر (۱۳۷۶)، اخلاق و سیاست: اندیشه سیاسی در عرصه عمل، تهران: قومس.
- کانت، امانوئل (۱۳۷۴)، تعلیم و تربیت (اندیشه هایی درباره آموزش و پرورش)، ترجمه غلامحسین شکوهی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کریمی، علی و همکاران (۱۳۹۸)، «مطالعه جامعه شناختی ادراک از فساد اداری و عوامل اجتماعی مرتبط با آن در جوامع با فرهنگ خاص گرایی (مورد مطالعه شهر خرم آباد)»، فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی، دوره دهم، شماره اول، صص ۲۴۱-۲۴۲.
- لک زایی، نجف (۱۳۸۱)، اندیشه سیاسی صدرالمتألهین، قم: بوستان کتاب.
- لوی برول (۱۳۸۴)، جامعه شناسی حقوق، ترجمه ابولفضل قاضی شریعت پناه، تهران: انتشارات میزان.
- محسنی، محسن و فرامرز قراملکی، احد (۱۳۹۵)، «تحلیل تطبیقی تاریخ مفهوم ایثار نزد دانشمندان مسلمان تا قرن هفتم»، پژوهشنامه اخلاق، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۶۴-۴۷.
- مردانی، بیوک (۱۳۷۵)، سبب شناسی تخلفات مالی در دستگاه های دولتی و روش های جلوگیری از آن، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، کرمانشاه: مرکز آموزش مدیریت دولتی واحد کرمانشاه.
- مودودی، محمدرضا (۱۳۷۹)، «شبکه هزار فامیلی؛ مدیریت تار عنکبوتی»، روزنامه همبستگی، ۲۴ آبان ماه.
- موسوی خمینی، امام روح الله (۱۳۷۹)، صحیفه امام، چاپ دوم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- واتسلاف، هاول (۱۳۷۴)، یاد داشت هایی درباره اخلاق، سیاست، تمدن در دوران تحول، ترجمه محمدرفعی مهرآبادی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ولمز، رابرت (۱۳۸۲)، مبانی فلسفه اخلاق، ترجمه مسعود علیا، تهران: ققنوس.

(ب) منابع انگلیسی

- Cabanac, M. (2002), "What is Emotion?" **Behavioural Processes**, 60(2): 69-83.
- Christie, T (2008), "Virtue Ethics as an Alternative to Deontological and Consequential Reasoning in the Harm Reduction Debate", In: **International Journal of Drug Policy**, N, 19.
- Dewani, P. P., Sinha, P. K., & Mathur, S. (2016), "Role of Gratitude and Obligation in long Term Customer Relationships", **Journal of Retailing and Consumer Services**, 31, 143-156

- Falcon Y Tella, M. J. T. B. P. M. (2008), **Equity and Law**, Martinus Nijhoff Publishers.
- Girardin Benoît (2012), **Ethics in Politics**, Geneva: Globethics.net.
- Haidt, J. (2001), "The Emotional Dog and its Rational Tail: A social Intuitionist Approach to Moral Judgment," **Psychological Review**, 108.
- Horowitz, Asher (2011), "Perspectives on Politics". Available at: http://www.yorku.ca/horowitz/courses/lectures/19_machiavelli_economy_violence.html
- Johnson, Ronald w. & Minis, Henry (2000), "Approaches to Promoting Good Governance", **Near East Bureau**, Democratic Institution Support Project.
- Krippendorff, K. (2012), **Content Analysis: An Introduction to its Methodology**, SAGE Publications, Incorporated.
- Morales, A. C. (2005), "Giving firms an "E" for effort: Consumer responses to high-effort firms". **Journal of Consumer Research**, 31(4), 806-812.
- Noddings, N. (1984), **Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education**, Berkeley: University of California Press.
- Plato (1969), **the last days of Socrates**, Trans. Hugh Tredennik, Harmondsworth: Penguin Books.
- Rosenthal EIJ. (1958), **Political Thought in Medieval Islam**. UK: Cambridge University Press.
- Strauss, A., & Corbin, J.(1994), Grounded Theory Methodology: an Overview. In N. Denzinin, & Y. Lincoln (eds), **Handbook of Qualitative Research**, Thousand oaks, CA: Sage.
- Stroth, Linda K (2007), **Trust Rules; How to Tell the Good Guys from Work and Life**, Westportm Conn: Praeger Publisher.